

УДК: 81-116.2

ЗНАК І ЛІНГВАЛЬНА ОДИНИЦЯ В СЕМІОЛОГІЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ Ф. ДЕ СОССЮРА

Присяник О. П.

Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця

У статті представлено теорію знаковості Ф. де Соссюра за новими автографічними матеріалами, виявленими 1996 року. Встановлено, що в «Курсі загальної лінгвістики» акценти у реляціоністичній семіології Соссюра були зсунуті на білатеральну субстанційну сутність, названу знаком (*signe*), тоді як семіологічна концепція Соссюра має характер чотиристоронніх відношень.

Ключові слова: знак, форма, лінгвальна одиниця, концепція.

Prosiyanik O. P. Sign and lingual unit in the semiological concept of F. de Saussure. The biggest achievement and particularity of the concept of F. de Saussure is considered that on the one hand, he defended the bilateral theory of sign and on the other hand, he identified the form of the sign with the psychic linear essence – that is, the acoustic image and not with the sound itself that made the sign psychologically two-sided. However, the problem is that both of these concepts are very simplified, mythologized and they don't respond to materials of the manuscripts of the scientist himself.

The manuscript of Ferdinand de Saussure's book "The dual nature of the linguistic activity" ("De l'essence double du langage"), found in 1996 and issued in 2002, allows us to overestimate some of the concept of his theory, in particular the linguist's understanding of the term sign. Criticism of the concept of the sign and its constituents based on the new materials is presented in two points – illuminating the relationship between the sign and the concept and the illumination of the relationship between the sign and the acoustic image. Reflections on these problems have led to the conclusion that the sign is not a combination of concept and acoustic image, it is a meaningful relationship between them.

*What is commonly called in modern linguistics a sign (linguistic or speech), Saussure often refers to as a lingual fact, lingual unit or lingual phenomenon (*fait linguistique, unité linguistique or phénomène linguistique*), as well as specifically defined term *sème*. Single lingual unit in spatial dimension has two aspects, two sides – meaning and form (*sign*), each of which also has a bilateral relationship. Saying that the terms "signification" and "forme" define this relationship, Saussure used more often than "classic" well-known terms from the "Course of General Linguistics" such as *signifié* and *signifiant*. The analysis showed that the basis of all Saussure's semiotics is the idea of relations of distinction and association which is the actual value system / values.*

Key words: sign, form, lingual unit, conception.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Одним з ключових положень концепції Фердинанда де Соссюра була його реляціоністична за своєю сутністю теорія знака. Це чи не найчастіше цитований, але одночасно чи не найменш адекватно сприйнятий фрагмент його концепції. У будь-якому разі такі висновки можна зробити з аналізу положень про семіологічні відношення – відношення асоціації, що структурно конституують знакові функції, які Соссюр висуває й обґрунтовує в монографії «Про двоїсту сутність мовної діяльності». Це нові автографічні матеріали, знайдені у 1996 р. у Женеві та видані у 2002 р. у Парижі окремою главою в «*Écrits de linguistique générale*» [12]¹. Викладений матеріал дослідження покликаний продемонструвати розуміння Соссюром сутності знака.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Класичне розуміння знака як двобічної психічної сутності, що поєднує в собі на засаді інклюдії два принципово відмінні функціональні елементи людського досвіду – поняття та акустичний образ, було створене упорядниками «Курсу загальної лінгвістики» А. Сеше і Ш. Баллі [11] і стало енциклопедичним положенням, а можливо, навіть чимось на зразок прецедентного тексту. «Кожний мовний знак має дві сторони: позначення (план вираження) і позна-

чене (план змісту)» [9, 114], «Мовний знак – це сполучення, єдність двох початків: смислового й акустичного образу» [9, 107] – повторюється у такій чи іншій формі майже в кожному підручнику з мовознавства. Цією формулою послуговуються лінгвісти у своїх монографіях і наукових статтях (напр., В. А. Звегинцев, М. Коэн, Б. В. Горнунг, С. К. Шаумян, В. П. Даниленко та ін. [4; 6; 2; 10; 3]). Таке спрощене і, як виявляється, далеко від соссюрівського білатеральне трактування знака чи мовної одиниці все ж є набагато сприйнятніше, ніж унілатеральні версії трактування знака у концепції Соссюра як суто психофізіологічного явища на зразок: «Мовна одиниця – це відтинок звучання (психічного, а не фізичного), що позначає певне поняття» [1], не кажучи вже про трактування знака як суто фізичної, матеріальної сутності. Перед нами цілковите нерозуміння суті знаковості й суті системності мовних одиниць. Це опис фонетичної фігури, а не мовної чи мовленнєвої одиниці, сутність котрої полягає у семантичній і формальній значущості (цінності).

Найбільшою заслугою (а одночасно й особливістю концепції) Соссюра вважають, з одного боку, те, що він відстоював саме білатеральну теорію знака (і відповідно – відкидав унілатералізм), а з іншого – те, що він ототожнював форму знака з психічною (за іншими версіями – психофізіологічною) лінійною сутністю – тобто акустичним образом, а не з самим

¹Про це більш докладно див. у [7].

звук, що робило знак двобічно психічним (точніше, психологічно-психофізіологічним). Проблема, однак, полягає в тому, що обидва ці положення надто спрощені, міфологізовані й не відповідають матеріалам рукописів самого вченого, що і спонукало нас до проведення їх концептуальної ревізії на основі нових опублікованих рукописів вченого.

Формулювання мети і завдань статті. Метою статті є аналіз традиційного розуміння семіологічних положень концепції Ф. де Соссюра на тлі нових автографів вченого та з'ясування істотних концептуальних і термінологічних відмінностей між теорією знака, представленою у «Курсі», та оригінальною теорією семіологічних відношень, викладеною Ф. де Соссюром у рукописі монографії "De l'essence double du langage" і нотатках. Перш за все необхідно з'ясувати онтологічну сутність семіологічних одиниць та виявити їхні зовнішні і внутрішні функційні відношення. Ключовим завданням є встановлення найістотніших концептуальних і термінологічних відхилень традиційного розуміння семіотики Соссюра від оригінальної думки швейцарського лінгвіста.

Виклад основного матеріалу дослідження. Частково вина появи такого розуміння лежить на авторах «Курсу», які самі не цілком зрозуміли ідеї стосунку між поняттям та акустичним образом як двома поза-семіотичними функціями і субстанцізували сосюрівські реляційні функції, але частково це трапилося через Соссюра, який досить часто вживав термін *signe* нетермінологічно, як синонім *фонетичної фігури* або *фонетичної форми* мовленнєвої одиниці. Упорядники «Курсу» цілком зігнорували сосюрівські термінологічні пошуки і вагання. Термін *signe* у його семіологічній теорії був, скоріше, робочим, інструментальним, ніж концептуальним. А. Сеше й Ш. Баллі ж перетворили його у ключове поняття концепції, спотворивши головну думку свого старшого колеги, що знак – це не фізична річ, складний психологічний предмет чи метафізична конструкція, а сукупність різних відношень.

Найважливішою проблемою є те, що видавці «Курсу» міфологізували саме поняття знака як субстанційної за своєю суттю одиниці мови, котра складається з двох частинок, а якщо точніше – з двох половинок – позначуваного і позначення. Ця теза сформульована в «Курсі» й унаочнена відомим усім малюнком поділеного неперервною лінією навіпіл еліпса, де верхня половина – це поняття, а нижня – акустичний образ: «(...) мовна одиниця є чимось подвійним, утвореним внаслідок поєднання двох складників (...) Лінгвістичний знак поєднує не річ і назву, але поняття та акустичний образ. Цей останній є не матеріальним звучанням, чисто фізичною річчю, а психічним відбитком цього звучання, уявленням, яке ми отримуємо про нього від наших органів чуттів, акустичний образ має чуттєву природу, і якщо іноді ми називаємо його «матеріаль-

ним», то лише з цієї причини і для протиставлення його іншому, взагалі абстрактнішому, члену асоціативної пари – поняттю (концепту)» [8, 87].

Не важко помітити, на чому зосереджують увагу упорядники «Курсу», – на тому, що психічний характер знака базується на психічному характері його складників, тобто суто субстанційним способом – який матеріал, такий характер. Цьому ж могла сприяти й неправильно зінтерпретована власне сосюрівська метафора аркуша паперу, сторони котрого мали символізувати сторони знака. Але всі ці чисто речові, предметні метафори були лише метафорами. І, як кожна метафора, вони не передавали сутності об'єкта, а лише мали до певної міри унаочнити те, що не може бути просторово сприйняте. Аркуш паперу, сторони якого символізують сторони знака, тим не менше, мав бути чимось абсолютно єдиним, цілісним, непротяжним у просторі, тобто таким, у якого немає двох принципово відмінних частин. Аркуш паперу є лише аналогією, але досить слабкою, бо не передає цієї ідеї. Зрозуміти онтологічну формальну структуру знака можна лише беручи до уваги засаду реляціонізму. Знак – це не «що», а «яким чином» і «навіщо», це не сума елементів, а функціональне відношення. Це чиста негативність: "Toute espèce de signe existent dans le langage (...) a une valeur purement par conséquent non positive, mais au contraire essentiellement, éternellement NEGATIVE"² [12, 48].

Ані самі речі чи поняття про них, ані звукоряди чи фонетичні фігури самі собою не можуть бути знаками. Знак – це їх асоціація, поєднання, але не у тому сенсі, у якому поєднуються хімічні елементи в речовині, а в тому, у якому провід поєднує монітор і комп'ютер³. Внаслідок цього поєднання комп'ютер і монітор не стають складовими проводу, не входять у його склад. Так само не стають частиною знака ані поняття, ані фонетична фігура, які він семіологічно (а не фізично) сполучає. Їх поєднання творить якісно нову єдність, яку Соссюр називає семіологічною.

У концепції Соссюра ідея реляційної суті знака висловлена так: "Au contraire dans l'association constituant le signe il n'y a rien depuis le premier moment que deux valeurs existent l'une en vertu de l'autre (arbitraire du signe)"⁴ [12, 333]. Важливість розуміння знакових одиниць як реляційної єдності наголошується Соссюром у нотатці 33410.5, де він подає різні варіанти графічного позначення такої одиниці через прямокутник або еліпс, поділені пунктиром, стверджуючи, що в жодному разі не можна їх ділити неперервною лінією. Це зовсім не прохідний момент концепції. Це основа розуміння знакової одиниці як стосунку, як відношення асоціації. У нотатках 3310.6 і 3310.7 вчений розвиває цю думку, стверджуючи, що "c'est que s'il y a des réalités psychologiques, et s'il y a des réalités phonologiques, aucune des deux séries séparées ne serait capable de donner un instant naissance au moindre fait linguistique"⁵ [12, 103].

Згідно з концепцією Соссюра, понятійна інформація як така відокремлена від фонетичної інфор-

² Усі різновиди знаків, що існують у мовній діяльності (...) мають суто позитивну вартість, навпаки – їхня вартість завжди й по суті НЕГАТИВНА.

³ Метафору знака як проводу запропонував проф. О. Лещак з Університету ім. Яна Кухановського у м. Кельце (Польща) у виступі на XVII Міжн. наук. конф. «Людина у світі знаків» у межах постійного методологічного симпозиуму «Об'єкт і суб'єкт гуманітарного пізнання» (Тернопіль, 2017).

⁴ у зв'язку, який конститує знак, немає нічого поза двома вартостями, які існують через взаємне співвідношення (арбітральність знака).

⁵ хоча існують факти психологічні і фонологічні, жодна з цих двох серій окремо не здатна започаткувати навіть найдрібніше лінгвальне явище.

мації як такої, так само, як і інформація про звучання як така відокремлена від поняття як такого, взяті окремо не становлять лінгвальної одиниці і не є семіологічними сутностями. Семіологічні функції виникають лише внаслідок їхньої асоціації. І ця асоціація, хоча й надалі є двосторонньою, становить нерозривну єдність (як листок паперу). Із положення про нерозривність лінгвальної одиниці можна зробити ще один важливий висновок. Кожне конкретне значення, поєднане з конкретною формою, становить окрему цілісну семіотичну сутність у мовленні, тобто мовленнєвий знак. Те саме стосується і мовного знака як нерозривного поєднання семантичної парадигми з формальною парадигмою.

Повернімося ще раз до ключової фрази з «Курсу»: «Лінгвістичний знак поєднує не річ і назву, але поняття та акустичний образ» і поставмо собі питання: що не так у цьому твердженні? Чи міг Соссюр на лекціях сказати щось таке? Звісно, що міг. Адже сама собою фраза є цілком логічною, але лише за однієї умови. Якщо слово *poednuє* (в оригіналі *unit*) розуміти буквально – ‘єдне’, ‘є посередником’, а не ‘об’єднує’, ‘містить у собі’. Якби це слово мало означати другий спосіб поєднання, заперечення поєднання речі й назви не мало б жодного сенсу, адже нікому не спаде на думку вважати мовну одиницю *дерево* чимось таким, що складається з фізичної рослини і фізичних звуків. Якщо упорядники «Курсу» наголошують на тому, що мовна одиниця не поєднує цих явищ, вони мають вживати слово *unit* у значенні посередництва. Отже й ту частину фрази, де стверджується, що знак поєднує поняття та акустичний образ, слід розуміти ідентично: лінгвальна одиниця є посередником, поєднувальною ланкою між поняттям та акустичним образом, і жодна з цих сутностей не входить до її складу.

Зі сказаного впливає кілька теоретично важливих наслідків. По-перше, знак не є знаком речі чи сукупності речей, які насправді існують, а виконує свою семіологічну роль відносно поняття. По-друге, якщо поняття – це те, що знак позначає, то знак є позначенням поняття, а поняття – позначуванням знака. Звідси третій теоретичний наслідок: якщо знак – позначення поняття, що в такому випадку є позначенням самого знака у «світі речей»? З огляду на обговорення цього питання в розділі 7 монографії йдеться про фонетичну (звукову) фігуру – *figure vocale*. Саме за допомогою різних фонетичних комбінацій можна позначити знак, а лише за його посередництвом – певне поняття. Тому знак є позначуванням для звукової фігури, а вона – його позначенням. Лише таке трактування може дозволити адекватно зрозуміти сутнісну відмінність знака як семіологічної функції та його позначуваного (поняття) і позначення (звукової фігури), які цього онтологічного статусу не набувають.

Докладно це Соссюр описує в низці розділів чернетки монографії, серед яких чи не найважливішими є розділи 7 *Changement phonétique et changement sémantique* і 8 *Sémiologie*. Перше, на що варто звернути увагу у 8 розділі, – це поділ усього досвідного простору на три сфери: - *domaine non linguistique de la pensée pure* (нелінгвальну сферу чистого мислення), - *sémiologie – domaine linguistique du signe vocal* (семіологію – лінгвальну сферу фонетичного

знака) і - *phonétique – domaine linguistique du son pur* (фонетику – лінгвальну сферу чистого звуку) [12, 43–44].

У нотатках до третього курсу лекцій (3337=2195) Соссюр знову виділяє три сфери – поняттяву, абстрактійну (яку окреслює як позамовну: *abstrait = pas linguistique*), власне семіологічну, конкретну і фонетичну (яку він називає *матеріальною*) [12, 327]. Лише середня сфера має одночасно власне знаковий і лінгвальний характер. Перша є дознакова і нелінгвальна (невербальна), третя – постзнакова (лінгвістична, але несеміологічна). Одиницею першої сфери є *idée* (поняття) як представник *de la pensée pure*, одиницею останньої – *figure vocale*. Розглядаючи можливість окремого існування *figure vocale* та *idée* самих по собі, тобто без жодного їх зв’язку зі знаком, Соссюр закладає можливість лише останнього варіанта: «Якби одна із двох сторін лінгвального знака могла існувати окремо, то це була б поняттява сторона, поняття як основа знака» [12, 333], а «Означування є тією ж мірою надавання поняттю знака, як і надавання знакові поняття» [12, 109], оскільки поняття – це істинна основа семіози, а фонетична фігура – її необхідне знаряддя.

Багаторазово, аналізуючи різні можливості проведення лінгвістичного аналізу (особливо пов’язаного з історичними дослідженнями), вчений застерігав, щоб не тільки не зводити аналіз лише до форми, але й не виходити суто від форми, оскільки суть семіології полягає в позначенні понять за допомогою знаків, а не в оперуванні самими знаками незалежно від їхнього значення (а отже, незалежно від понять).

Є, однак, ще одна термінологічна проблема. Ідеться про термін *signe*. Учені за роки після видання «Курсу» встигли призвичаїтися до того, що термін *знак* – це і є соссюрівський термін, зрештою, так само, як до того, що концепція білатерального знака, з якою нас познайомили упорядники «Курсу», – це концепція самого Соссюра. Натомість майже всі вживання терміна *signe* у чернетці монографії та численних нотатках свідчать про те, що Соссюр мав великі сумніви щодо нього. Найчастіше він вживав його у значенні форми знака (у сучасному трактуванні цього поняття), часом – у значенні словоформи як мовленнєвої одиниці, іноді ж (для простоти викладу) він мав на увазі фонетичну фігуру в ролі форми словоформи. Вкрай рідко термін *signe* вжито в значенні, наближеному до того, до якого нас призвичаїли А. Сеше і Ш. Баллі, і до того, яке трапляється майже в усіх енциклопедіях чи підручниках із мовознавства.

Надто велика кількість прикладів такого використання терміна *знак (signe)* у монографії “De l’essence double du langage”. Ані разу не натрапимо тут на цей термін у значенні, у якому він вжитий у «Курсі» і в якому його вживав часом А. Сеше у власних працях. Тому є сенс звернутися до інших рукописних джерел. У нотатці 6 [*Signe et signification - Réalités sémiologiques*] (Знак і значення – семіологічні реалії) читаємо: «Є чимось абсолютно ілюзорним у якій-небудь момент протиставляти знак значенню. Це дві форми того самого розумового явища, оскільки значення не може існувати без знака і є нічим іншим, як тільки оберненим свідченням знака» [12, 96]. *Знак* – це фактично синонім *конкретної форми*.

I		II
<i>Différence générale des significations (n'existe que selon la différence des formes)</i> ⁶	<i>Une signification (relative à une forme)</i> ⁷	<i>Figure vocale (servant de forme ou de plusieurs formes dans I)</i> ⁸
<i>Différence générale des formes (n'existant que selon la différence des significations)</i> ⁹	<i>Une forme (toujours relative à une signification)</i> ¹⁰	

Водночас в інших нотатках того ж періоду трапляються протилежні спроби – вжити термін *signe* у значенні фонетичної фігури, тобто акустичного образу чи *соми* (згідно з іншою термінологією): «Навіть якщо позбавити знак його значення, розум завжди так вкладе в знак, тобто у сому, принаймні такий ЗАДУМ, котрий урухомить М'ЯЗИ і викаже таким чином прояв волі» [12, 113]. Чи це значить, що Соссюр був прихильником унілатеральної теорії? У жодному разі. До того ж він не був прихильником навіть білатеральної теорії. Його суто семіологічна концепція носила тетричний, чотирибічний характер (якщо говорити про окремо взятую лінгвальну одиницю: це стосунки між конкретним значенням і формою, між значенням і різницею значень, між формою і різницею форм, а також між різницею форм і різницею значень) або навіть різнобічний характер (якщо говорити про всю систему загалом: кожна семіотична одиниця є сукупністю відношень з іншими одиницями в системі). Сутність семіологічної концепції Соссюра полягає не у тому, що це є теорія знака (*signe*), а в тому, що це є теорія семіологічних відношень лінгвальних одиниць із поняттями й фонетичними фігурами (акустичними образами). З «легкої руки» А. Сеше і Ш. Баллі акценти в реляціоністичній семіології Соссюра були зовсім неправомочно зсунуті на субстанційну білатеральну сутність, названу ними знаком (*signe*).

Як би не вживав Соссюр термін *signe*: як морфологічну форму мовленнєвої одиниці чи в значенні фонетичної фігури, вжитої в ролі форми мовленнєвої одиниці, найважливіше те, що завжди розуміння цього поняття було реляціоністичним, принципово несубстанціальним. Це завжди відношення і ніколи не автономна субстанційна сутність. Найбільше непорозуміння, яке впровадили упорядники «Курсу» у семіологічну концепцію Соссюра, – це абсолютно непотрібне зосередження уваги на понятті знака як своєрідного «атома» чи «елемента» мовної системи, а також на самому цьому терміні, замість того, щоб з'ясувати засаду відношення розрізнення і відношення між відношеннями, яка становить суть соссюрівської теорії.

Омонімія форми *signe* абсолютно не задовольняла самого Соссюра. Саме тому він шукав більш ради-

кального розв'язку, і спробував запровадити у свою концепцію термін *sema* (*sème*) у значенні лінгвальної одиниці (*le fait linguistique*). Саме *sema* в термінології вченого є тим, що у «Курсі» названо мовним знаком, тобто конвенціональним знаком у системі (див. нотатку 3310.11). Усі інші аспекти семіології мовної одиниці отримали свої назви на базі цього терміна: поняття фонетичної фігури в ролі одиничної форми слова (тобто форми конкретної словоформи) у цій системі терміном виражене словом *aposema* (нотатки 3311.1 – 3312.1), чиста ж фонетична фігура як психофізіологічне явище названа *сомою* (3318.8), значення отримало назву *парасома* (3320.3), а значення, абстраговане від форми (тобто фактично поняття), – *контрсома* (3320.2), натомість знаки в системі один щодо одного окреслені як *парасеми* (3313.2). Таке термінотворення мало на меті дуже докладно розділити різні лінгвальні та семіологічні функції. Термін *знак* не підходив Соссюрові ще й тому, що ним можна було називати одиничні семіологічні одиниці в ужитку поза системою (зокрема й невербальні знаки). Це була одна з пропозицій Соссюра, котра, на жаль, не була ним розвинута й допрацьована, а отже, не стала частиною цілісної теорії семіозиса.

Набагато цілісніший вигляд має концепція семіології, викладена в 7 розділі монографії. Тут ми не побачимо жодних стверджень щодо знака як *sème* чи як *signe*. Основні три терміни, якими оперує Соссюр у цьому фрагменті тексту, це *signification* (значення), *forme* (форма) і *figure vocale* (фонетична фігура). Ключова схема розподілу репрезентує дві з вище описаних сфер семіозиса, а саме – її лінгвальні сфери. Сфера власне семіотична позначена цифрою I, а фонетична сфера – цифрою II. Одиниці сфери II (*figures vocale*) окреслено як такі, що служать конкретними формами для сфери I і винесено поза власне семіологічні відношення. Підкреслимо, що уже на самому початку своєї монографії «Про двоїсту сутність мовної діяльності» Соссюр декілька разів рішуче підкреслює: «Є чимось помилковим (і неможливим) протиставляти форму значенню. Натомість цілком слушним є протиставлення фонетичної фігури, з одного боку, і форми – значенню, з іншого» [12, 17].

Отже, з огляду на цей факт наше зацікавлення повинно зосередитись на самих семіотичних відношеннях (тобто на тому, що зараховано до I):

Відношення ці, як бачимо, мають подвійнодуальний (тетричний) характер – по вертикалі (у просторовому аспекті) вони нагадують звичайний семіотичний дуалізм значення і форми (який окреслюють зазвичай як білатералізм знака), а горизонтально

⁶Загальна різниця значень (існує у зв'язку з різницею форм)'

⁷Одиничне значення (співвіднесене з одиничною формою)'

⁸Фонетична фігура (служить формою чи рядом форм по відношенню до I)'

⁹Загальна різниця форм (існує у зв'язку з різницею значень)'

¹⁰Одинична форма (завжди співвіднесена з одиничним значенням)'

(у темпоральному плані) визначають функціональний характер семіологічних відношень: одиничне значення (*une signification*), яке може функціонувати окремо від системи у поєднанні з конкретною формою (*une forme*), через функціональні стосунки різниці (*différence*) пов'язані з низкою інших значень через систему сигніфікативних цінностей – семантичну парадигму (*différence générale des significations*) так само, як кожна одинична форма (*une forme*), що в дискурсивному вжитку може становити у поєднанні з одиничним значенням (*une signification*) конкретний мовленнєвий знак, обов'язково пов'язується системою протиставлень з іншими формами в єдину формальну парадигму (*différence générale des formes*). Нарешті система асоціацій між семантичною і формальною парадигмою творить єдність мовного знака (парасему, якщо вживати терміни, пропоновані Соссюром). Стає зрозумілим, що в основі всієї соссюрівської семіології лежить ідея відношень розрізнення та асоціювання, тобто фактично система цінностей / цінностей.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Підсумовуючи наш аналіз, зазначимо, що соссюрівський термін *знак* (*signe*), найімовірніше, означав форму мовленнєвої одиниці, яка становила відношення між фонетичною фігурою (*figure vocal*), парадигмою форм (формою мовної одиниці) і конкретним понятійним (лексичним) значенням мовленнєвої одиниці (*une signification*). При цьому термін *форма* є набагато важливішим і окресленішим, ніж *signe*. Форма як семіологічна функція містить подвійну інформацію – формальне значення

(морфологічне і синтаксичне) та власне морфонологічне значення про звукоряд (фонетичну фігуру). Натомість те, що прийнято називати в сучасному мовознавстві *знаком* (мовним чи мовленнєвим), у Соссюра називано найчастіше *лінгвальним фактом*, *лінгвальною одиницею* або *лінгвальним феноменом* (*fait linguistique, unité linguistique* чи *phénomène linguistique*), а також спеціально визначеним для цього терміном *sème*. Одинична лінгвальна одиниця у просторовому вимірі має два аспекти, дві складові – значення і форму (знак), кожна з яких є також двостороннім відношенням – стороною: значення є відношенням до поняття (позначуваного), а форма – відношенням до фонетичної фігури (позначення). При цьому терміни *signification* і *forme* на позначення реляційних складових лінгвальних одиниць Соссюр використовував набагато частіше, ніж «класичні» знані з «Курсу» *позначуване* і *позначення*. Можна погодитись, що поняття як *позначуване* і фонетична фігура як *позначення* – це сторони семіологічних відношень мовних і мовленнєвих одиниць, котрі, однак, не входять у склад цих одиниць. Ані поняття, ані фонетична фігура не є семіологічними функціями. Такими є лише значення і форми та їхні різноманітні відношення одних з одними.

«Курс загальної лінгвістики» вуалює, істотно змінює, а іноді навіть суперечить ідеям Фердинанда де Соссюра. Зміни стосуються і дослідженого нами поняття т.зв. «соссюрівської концепції знака». Представлена теорія семіологічних відношень, викладена у автографах швейцарського вченого, є лише одним з кроків до вивчення «нового» Соссюра.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахвалова К. К. Теория языка в концепции Фердинанда де Соссюра / К. К. Бахвалова // Научный потенциал студенчества в XXI веке [сб. материалов IV междунар. науч. конф. студентов, аспирантов и молодых ученых]. – Том 2. Общественные науки. – Ставрополь : СевКавГТУ, 2010. – С. 182–184.
2. Горнунг Б. В. О характере языковой структуры / Б. В. Горнунг // Вопросы языкознания. – 1959. – № 1. – С. 34–48.
3. Даниленко В. П. Общее языкознание и история языкознания: [курс лекций] / В. П. Даниленко. – М. : Флинта : Наука, 2009. – 272 с.
4. Звегинцев В. А. История языкознания XIX–XX веков в очерках и извлечениях / В. А. Звегинцев. – М. : Учпедгиз, 1960. – Ч. 1. – 405 с.
5. Кондрашов Н. А. История лингвистических учений / Н. А. Кондрашов. – М. : Просвещение, 1979. – 224 с.
6. Коэн М. Современная лингвистика и идеализм / Марсель Коэн // Вопросы языкознания. – 1958. – № 2. – С. 57–65.
7. Присяник О. П. К проблеме истории издания соссюровских текстов / О. П. Присяник // Studia Methodologica. – 2008. – № 23. – С. 119–121.
8. Сосюр Фердинан де. Курс загальної лінгвістики / Ф. де Сосюр [пер. з фр. А. Корнійчук, К. Тищенко]. – К. : Основи, 1998. – 324 с.
9. Удовиченко Г. М. Загальне мовознавство. Історія лінгвістичних учень / Г. М. Удовиченко. – К. : Вища школа, 1980. – 216 с.
10. Шаумян С. Абстракция в современной лингвистике / Себастьян Шаумян // Логос. – 1999. – № 1. – С. 186–213.
11. Saussure F. de. Cours de linguistique générale / F. de Saussure. – Paris : Payot, 1997. – 269 p.
12. Saussure F. de. Écrits de linguistique générale / F. de Saussure [établis et édités par Simon Bouquet et Rudolf Engler, avec la collaboration d'Antoinette Weil]. – Paris : Gallimard, «Bibliothèque des idées», 2002. – 353 p.